

Орел Юрій Вікторович
д.ю.н., доц., завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИНИКНЕННЯ МЕТИ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Як зазначають дослідники, після епохи Петра I, яка становила найвищу ступінь каральної суворості у всій історії російського права, покарання поступово стали пом'якшуватися і в кодексах кримінального права імперії вже з'являється поняття покарань «виправних», перш за все завдяки постановки перед ними виховних цілей [1, с. 50; 2, с. 172]. Це можна пояснити тим, що на розвиток російського законодавства і пенітенціарної практики великий вплив мала західноєвропейська передова на той час кримінально-правова думка.

У зв'язку з цим у вітчизняній історії розвитку вчення про мету покарання можна виділити період, пов'язаний з постановкою перед покаранням виховної мети. Початок цього періоду справедливо пов'язують з тюремними реформами Д. Говарда, який в кінці XVIII століття зародив ідею реформування в'язниць на гуманних засадах виховання засуджених [3, с. 83].

В Україні, яка у період з середини XVII ст. до 1917 р. перебувала у складі Російської імперії, про виправлення, як мету кримінального покарання, вперше стали говорити за часів правління імператриці Катерини II. Як відзначає М.І. Петренко, саме в законотворчості того часу вперше почали робити акцент на тому, що покарання має не тільки карати, але і виправляти [4, с. 85].

З'явилися погляди про те, що суспільство має брати на себе частину відповідальності, створюючи злочинцеві належні людські умови відбування покарання і організовуючи виховний вплив на його свідомість [3, с. 84; 5, с. 12].

У перші роки свого царювання Катерина II, одухотворена прогресивними просвітницькими ідеями Ч. Беккарія і Ш. Монтеск'є, щиро прагнула засвоїти їх в Росії. У 1767 році Катерина II відала Наказ Комісії про складання проекту нового зводу законів, який був покликаний замінити Соборне Уложення 1649 року. Наказ Катерини II являв собою філософсько-юридичний трактат, настанову для депутатів Уложенної комісії, скликаної в 1767 році. Наказ складався з 655 статей, присвячених державному, кримінальному та цивільному праву та процесу. Його джерелами стали праця Ш. Монтеск'є «Дух законів» і трактат Ч. Беккарія «Про злочини і покарання» (з першого запозичено близько 250, з другого – близько 100 статей). Запозичення робилися або буквально, або у вигляді компіляції. В Наказі викладалися ліберально-просвітницькі ідеї, завдяки чому Катерину II відносили до прогресивних діячів свого часу [6; 7].

Ідеї Ч. Беккарія, викладені ним у своїй праці «Про злочини і покарання», були покладені Катериною II в основу Глави X Наказу «Про обряд кримінального суду». Більше ста статей Наказу є майже буквальною перекладом тез, вибраних царицею на власний розсуд із праці Ч. Беккарія. Зокрема вона розділяла думку філософа про те, що покарання є засобом запобігти винному, щоб він надалі не міг шкодити суспільству, і щоб відвернути громадян від вчинення подібних зло-

чинів. І не жорстокість покарання має більший вплив на душу людини, а його тривалість, адже почуття наші більш вразливі до слабких, але часто повторюваних вражень, ніж одного сильного, але швидкоплинного явища. Найголовніший засіб для досягнення цієї мети – виховання [8, с. 65; 9, с. 75].

Як зазначає В. І. Белослудцев, у своєму Наказі Катерина II як мету покарання бачила охорону суспільства від злочинів (ст. 144-147) [1, с. 50].

У свою чергу, Г. С. Фільдштейн вказував, що виховання як засіб боротьби зі злочином, згідно з Наказом, має подвійне тлумачення: з одного боку, його метою є «возвратитъ заблудшіе умы на путь правый» (ст. 93), у розумінні виправлення, а з іншого – засобом, що попереджує можливість поширення протиправної поведінки у підростаючого покоління. Для досягнення останньої мети, Наказ рекомендував закладати в дітях основи релігійної моралі [10, с. 136].

Так, ст. 78 Наказу говорить про виправлення як про покарання і ставить його в один ряд із засланням та іншими покараннями «которые беспокойных людей возвращают на путь правый и приводят паки в порядок установленный». Але, на нашу думку, мова про виправлення йде саме як про мету покарання, доповнюючи її метою запобігання злочинцю в подальшому вчиняти злочини, спричиняти шкоду.

Надалі, у статтях 532, 533 говориться, що є злочинці, яких карають, і яких тільки виправляють. Стаття 542 вказує, що «Весьма потребно те случаи, в которых надлежит наказывать, от тех отделять, в коих только исправлять надобно» [6]. Тут очевидно мова йде про розмежування злочинів від правопорушень. За вчинення злочинну («великого порушення законів»), на нашу думку, передбачено застосування до винного такого покарання, що має за мету відплату, за вчинення інших діянь («простое нарушение установленного благочиния») – виправлення.

Таким чином, найважливішою заслугою Катерини II в кримінальному праві, була зміна поглядів на мету покарання: крім охорони суспільства від злочинів, запобігання вчиненню злочинів, була висловлена думка про гуманістичну мету покарання: про виправлення особистості злочинця. Покарання не повинно було мати на меті помсту і залякування злочинців, заподіяння їм фізичних страждань. Крім цього вона вимагала скасувати покарання, що могли спотворити людське тіло, і виступала проти застосування тортур. Катерининський Наказ був першим ясним і чітким вираженням намірів держави в області кримінальної та пенітенціарної політики, і являв собою знаменний, поворотний етап у розвитку російської правової думки. На жаль, в більшості своїй його наміри так і залишилися намірами, а в практику на межі століть була реалізована лише невелика частина.

1. Белослудцев В. И. Педагогические основы исправления осужденных к длительным срокам лишения свободы : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Белослудцев Владимир Иванович. – Челябинск, 2000. – 355 с.

2. Белослудцев В. И. Возникновение и развитие в уголовном праве России цели исправления лиц, лишенных свободы / В. И. Белослудцев // Проблемы права. – 2013. – № 1 (39). – С. 170-181.

3. Коньшев Ф. В. Влияние мер поощрения на исправление осужденных в местах лишения свободы / Ф. В. Коньшев // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия Е : Педагогические науки. – Новополоцк : ПГУ, 2011. – № 7. – С. 83-88.

4. Петренко Н. И. Становление и развитие управления уголовно-исполнительной системой России / Н. И. Петренко. – Чебоксары: ЧКИ МУПК, 2002. – 531 с.

5. Синичкин А. А. Оценка степени исправления осужденных к лишению свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Синичкин Андрей Аркадьевич. – Чебоксары, 2003. – 260 с.

6. Наказ Екатерины II Комиссии о составлении проекта нового Уложения. 1767 [Электронный ресурс] // Российский общеобразовательный портал]. – Режим доступа : <http://www.school.edu.ru/collections/collectionitem/10672>.

7. Наказ Екатерины II [Электронный ресурс] // Литпричал. – Режим доступа : <https://www.litprichal.ru/slovari/brokgause/nakaz-ekateriny-ii.php>.

8. Гаращук М. Концепції справедливого покарання / М. Гаращук // Юридичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 64-76.

9. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа; пер с ит., вступ. ст., коммент. и прилож. Ю. М. Юмашева. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 240 с.

10. Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Г. С. Фельдштейн. – Ярославль: Типография губернского правления. 1909. – 690 с.

Пиріг Ігор Володимирович

д.ю.н., доц.,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Для ефективності будь-якого виду людської діяльності, включаючи й діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, потрібно відповідне їй забезпечення. Саме слово «забезпечувати» означає постачати щось у достатній кількості, задовольняти певні потреби, створювати умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось, захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [1, с. 19]. Одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування (ст. 2 КПК України). Від кількісних та якісних показників забезпечення розслідування значною мірою залежить повнота й якість зібраних матеріалів кримінального провадження. Змістовному аналізу поняття «забезпечення» в юридичній літературі присвячено достатньо наукових робіт. Однак серед науковців і досі тривають дискусії з приводу значення цього поняття, його змісту, сфери застосування і, навіть, взагалі можливості використання в юриспруденції.

У криміналістиці термін «забезпечення» з'явився у 1980-х роках і застосовувався щодо сполучення «техніко-криміналістичне» [2; 3]. Також ішлося про «методико-криміналістичне забезпечення» [4], «науково-методичне забезпечення» [5; 6], «наукове забезпечення» [7; 8]. Проблеми інформаційного та інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів досліджувались у наукових роботах Є. Д. Лук'янчикова [9] та В. В. Бірюкова [10].

Найбільш узагальненого значення набуло поняття криміналістичного забезпечення у працях А. В. Іщенко, І. П. Красюка, В. В. Матвієнка. Під криміналістичним забезпеченням автори розуміють сукупність інформаційної, наукової та науково-методичної складових, що відіграють суттєву роль у підвищенні результативності слідчої діяльності [11, с. 13]. Зосереджуючи увагу на забезпеченні розслідування системою тактичних прийомів, рекомендацій, комбінацій, операцій, К. О. Чаплинський надає визначення «тактичного забезпеченням»